

מכתלי בית ההוראה

אקטואליה
בהלכה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות

מרבני בית המדרש להוראה ודיינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

ישראל ערל לענין תפילין בשבת

קיימא. ובמנחת חינוך (מוסך השבת מלאכת קושר) הביא ליישב בשם גגתה טעם המלך (תפילין פרק ד הלכה י) דמיגו דהוי קשר חשוב לענין מצוות תפילין, הוי קשר חשוב גם לענין איסור מלאכת קושר בשבת. ולהרחבה ביסוד זה שמלאכה שהיא חשובה לענין מצוה או עבירה, נעשית חשובה גם למלאכת שבת, ראו מה שהרחיבו בהערות 'שולי המנחה' שם שבהוצאת מכון ירושלים].

ולדברי רבינו אליהו גם לא קשה מהא דמצינו בהמשנה בעירובין דהמוציא תפילין מכניסן זוג זוג, כי במשנה שם מיירי שלובש את התפילין לתכשיט ולא לשם מצוה, וא"כ אין צורך בקשירה, וממילא אינו עובר ע"י לבישה שום איסור. אמנם לפי דבריו צריך ביאר למ"ד דשבת זמן תפילין, דהלא גם למ"ד זה צריך לקיים המצוה של תפילין כתיקונה, ומכיון שלפי שיטת רבינו אליהו צריך לעשות בשבת קשר של תפילין כמו בחול ואע"פ שיש בזה איסור כרת, ולשיטה זו קשה היכן מרומז בתורה שאפשר לעשות את הקשר של התפילין בשבת. בשלמא במצוות מילה שדוחה את השבת יש לנו פסוק 'וביום השמיני', שלומדים שצריך למול ביום השמיני אפילו אם הוא חל שבת, אבל לימוד מיוחד על מצוות תפילין שדוחה שבת לא מצינו בשום מקום. ואין נראה לומר שבוה גופא נחלקו אם שבת היא זמן תפילין או לא, דהיינו שחולקים אם צריך לעשות קשר או לא.

ועדיין יש ליישב במה נחלקו אם יש מצווה להניח תפילין בשבת, ונראה לבאר ע"פ המבואר במדרשי חז"ל, דבשבת כתוב (שמות לג יג): 'כי אות היא ביני וביניכם', ובתפילין גם כתוב (שמות יג ט) 'והיה לכם לאות על ידיך'. וידוע שקיים אצל כל יהודי שלשה אותות מילה 'תפילין ו'שבת', וכל אחד צריך שיהיה לו כל הזמן שתי אותות, כדרך שאמר הכתוב 'על פי שנים עדים יקום דבר', אבל אין צריך יותר מזה, כי ביותר מזה הוא כבר עובר על כל תוסף, לכן בימות החול יש לו מילה ותפילין, ובשבת מילה ושבת. ומעתה יש לפרש את המחלוקת בין המ"ד שבת זמן תפילין למ"ד שבת לאו זמן תפילין כך, המ"ד שבת זמן תפילין סובר שלא שייך באותות איסור כל תוסף, ואילו מ"ד שבת לאו זמן תפילין סובר באותות אם מקיים ביום אחד שלש אותות יש איסור כל תוסף, כמו בכל מצוות עשה. ע"כ מדברי מורי זקני.

המשך בעמ' ג'

מה ששאלת שאלת חכם, בענין ישראל ערל אם יש לו להניח תפילין בשבת, כיון שאין לו ב' אותות, שהרי כנודע טעם שאין מניחים תפילין בשבת הוא משום שיש כבר ב' אותות.

תשובה:

לברר דברך וכוונתך, אמרתי להעתיק דברי המכילתא (פרשת בא פרשה יז): 'רבי יצחק אומר, הואיל ושבת קרויה אות, ותפילין קרויין אות, לא יתן אות בתוך אות, או יתן אות בתוך אות. אמרת תדחה שבת שחייבים עליה כרת ומיתת ב"ד. ודן בזה מו"ז רבי ישראל יצחק פומרנץ זצ"ל לברר דברי המכילתא, דהנה יש להבין קושית המכילתא 'או יתן אות בתוך אות, אמרת תדחה שבת שחייבים עליה כרת ומיתת ב"ד', למה אם יתן אות בתוך אות נדחה את השבת, וכי אי אפשר לקיים שניהם, ואיזה חיוב מיתת ב"ד או כרת יש בהנחת תפילין בשבת. ואם תאמר שיש חיוב מיתת ב"ד או כרת בהנחת תפילין בשבת, א"כ קשה מהמשנה בעירובין (הג) דהמוציא תפילין ברשות הרבים במקום שאינם משתמרים בו, לובשם ומכניסן לרשות היחיד, ואינו רשאי להניח יחדיו כמה זוגות תפילין שאין זה דרך מלבוש, רק יכניסם זוג זוג, וקשה כיצד התירו להניח התפילין אם יש בהנחתם איסור חמור של כרת ומיתת ב"ד.

והנה אנו פוסקים כדעת רבינו תם שמצוות הקשירה בתפילין היינו לקשור ולהדק אותם על גופינו, אבל דעת רבינו אליהו (תוספות מנחות לה: ד"ה משעת הנחה) דמצוות תפילין הוא שיקשור כל יום ויום מחדש גם את הקשר של תפילין בעצמם, ולשיטתו אתי שפיר ע"י הקשר של התפילין שעושה הוא מחלל שבת, שהרי קשירה הוא אחד מן אבות מלאכות האסורות בשבת, והיות שאי אפשר לקשור את התפילין ולדחות את השבת ולעבור על איסור כרת ומיתת ב"ד, על כן אמרו במכילתא דשבת לאו זמן תפילין.

ואין לדחות לכיון שעתיד לפתוח את הקשר כדי לקשור את התפילין מחדש למחרת, נמצא הקשר אינו של קיימא ואינו אסור מן התורה, כי כבר הקשה כעין זה רבינו תם לרבינו אליהו (תוספות שם), שמאחר ולשיטתו עתיד לפתוח את הקשר ליום שלמחרת, מפני מה אמרו בגמרא (עירובין יב:) שקשר של תפילין הוא קשר של

לטלטל פלאפון שנפל בכיור בשבת

בני הקטן זרק את הפלאפון לתוך הכיור, האם מותר בשבת להוציאו משם כדי שיהיה אפשר להשתמש בכיור במהלך השבת? ומה הדין אם אנו רוצים להוציאו מהכיור רק כדי שהפלאפון לא יתקלקל?

ת. הפלאפון הוא 'כלי שמלאכתו לאיסור, לכן כאשר רוצים להשתמש בכיור, מותר לטלטל את הפלאפון, מאחר והוא טלטול 'צורך מקומו'. אולם מצד קלקול הפלאפון בלבד אין להתיר, שלא התירו לטלטל כדי להציל מנוקב.

המשך בעמ' ב'

ואפילו אם אין במצה אחת שיעור כזית, מאחר שלא התבשלו המצות בכלי ראשון וניכר שהן מצוות ברכת המוציא. ואף אם נאפו אח"כ בתנור יחד עם השוקולד ברכתן המוציא, כמ"ש במשנה ברורה (סי' קסח סק"ט) שרק אם נאבדה מהפת תואר לחם ברכתה בורא מיני מזונות, וכל עוד לא נאבד תאר לחם כיון שחל עליו שם לחם שוב אינו נפקע על ידי אפיה. וראה בספר וזאת הברכה (פ"ג ס"ד).

יהודה (סי' קסח ס"ג יז), וכן כתב בשו"ת מנחת יצחק (ח"ד סי' כב). וראה בשערי תשובה (סי' קס"ג) והכף החיים (שם) שלכתחילה יכרוך ידיו במפה בשעת האכילה. 3 אף אם שבר את המצות לחתיכות שהן פחות מכזית וחזר וגבלן יחד עם שוקולד, יברך המוציא, מלבד אם שהו זמן רב עד שהתרככו במידה כזו שלא ניכרת צורתן, שאז יברך בורא מיני מזונות.

אין לו מים אחרים יטול בהם אך לא יברך.

ברכת מצה מצופה שוקולד

חיפשתי לקנות לילדי מאכל טעים וגם בריא כדי לתת להם כשיוצאים לגינה, וקניתי במכולת מצות מצופות שוקולד. כשהבאתי לילדים לאכול טען אחד מהם, שאם זה מצות אולי הם צריכים נטילת ידיים והמוציא. רצינו לברר איזו ברכה מברכים על מצה מצופה שוקולד?

ת. ברכת 'המוציא'. ומנהג בני ספרד לברך על מצות בשאר ימות השנה 'בורא מיני מזונות'.

הלכה למעשה

תשובות ממורינו הרב שליט"א

נטילת ידיים במי ים

יצאנו כל המשפחה לשוט בספינה בים. במהלך השייט רצינו לאכול סנדוויצ'ים אך לא היה לנו מים לנטילת ידיים. הספינה היתה גבוהה ולכן לא היה שייך לטבול את הידיים בים, אך חשבנו לשלשל דלי לים ולמלאות בו מים וכך ליטול ידיים. האם מי הים כשרים לנטילה?

ת. מי ים שלא הורתחו אינם כשרים לנטילה, ואם

כתב התפארת ישראל (יבין, ידיים פ"א מ"ג) להדיא בדעת המגן אברהם, וכן הוכיח בשו"ת חקרי לב (יד"ד ח"ד סי' פח) מהירושלמי (תרומות פ"א ה"ב). אמנם הסיידור היעב"ץ (דיני נט"י ס"ג אות ה) והשו"ע הרב (סי"ב) והחיי אדם (כלל לט ס"ז) והבן איש חי' (שנה א. קדושים אות ג) כתבו שמי הים קודם שהורתחו פסולים לנטילה, וכן כתב המשנה ברורה (סי' לח). 2 כן הביא הכף החיים (סי' קס"מ מב) מהמטה

1 בשו"ע (א"ח סי' קס"ט) כתב שמים מלוחים שאין הכלב יכול לשתות מהם פסולים לנטילת ידיים. ובמגן אברהם (סי' יג) הביא משו"ת הרדב"ז (ח"ד סי' רצד) שמי הים ראויים לשתיה אם מרתחים אותם. ובמחצית השקל (סי' קנט סק"ג) והפרי מגדים (א"א סי' קנט סק"ג) נראה שהבינו כוונת המגן אברהם שאף קודם שהרתחו אותם הם כשרים לנטילה, ומדין כל הראוי לבלילה אין בילה מעכבת בו. וכן

ספירת העומר בברכה לאחר שתיקן את החזן

התפללתי מעריב בשטיב'לאך. בספירת העומר החזן התבלבל, ובמקום לומר היום שניים ושלושים יום אמר היום אחד ושלושים יום. תיקנתי אותו וצעקתי 'היום שניים ושלושים יום'. האם אני עדיין יכול לספור בברכה, או שמכיוון שאמרת 'היום שניים ושלושים יום' הרי זה נחשב ספירת ואיני יכול לברך שוב?

ת. כיון שלא הזכיר את מניין השבועות יכול לספור בברכה. אך אם תיקן את החזן בספירת הימים הראשונים שאין בה שבועות וגם אמר 'היום', באותו לילה יספור בלא ברכה⁴.

שקית חלב שנקרעה על ירקות

ערכתי קנייה מרוכזת בחנות המזון השכונתית. כאשר הגעתי הביתה גיליתי ששקית חלב התנפצה והחלב נשפך ונתערב בתוך כל התכולה שהייתה בשקית הגדולה. לאחר שהוצאתי אחד אחד ראיתי שהחלב חדר גם אל תוך שקיות הירקות שהיו בפנים, האם אפשר להשתמש בירקות לתבשילים בשריים?

ת. צריך לשטוף את הירקות היטב, ואחר כך אפשר לבשל אותם יחד עם בשר⁵.

מזווה בדירה שנקנתה על ידי השוכר

לאחר כשנתיים בהן גרתי בדירה שכורה, זיכה אותי ה' יתברך לקנות את הדירה שאותה שכרתי עד עתה. חיוב מזווה בדירה שכורה הוא רק מדרבנן, אך כעת התחייבתי במזווה מהתורה. האם עליי להוריד את המזווזות שקבעתי בדירה כשנכנסתי לגור בה ולקבוע אותן מחדש, כדי שלא יהיה בזה את הפסול של 'תעשה ולא מן העשוי'?

ת. טוב שיריד המזווזות ויקבען מחדש, אך לא בריך על קביעתם⁶.

חשש ריבית בהחזר חבילה בוואקום

לווית, והשכנה גריסים בחבילה רגילה בלי וואקום, וכעת קנינו במכירה השכונתית כמה חבילות בוואקום [-במכירה המוזלת מביאים רק עם וואקום]. האם יש חשש ריבית להחזיר חבילה עם וואקום?

ת. אין להחזיר בוואקום, מפני שמחירו יקר יותר. אולם אם במכירה השכונתית באזור יש להשיג רק חבילת וואקום, וכעת זו טרחה ללוח לחפש בלי וואקום ואין לו שום תועלת מזה, נראה שאינו ריבית⁷.

חרטת מנתנית הלוואה

חבר ניגש אלי וביקש הלוואה של שלושת אלפים שקלים. שמחתי לעזור והשבת לו

שאוכל להלוות את הכסף בחפץ לב. אולם עוד לפני שביצעתי את ההעברה בבנק התחרטתי, והחלטתי לקנות בכסף רהיט חדש. האם מותר לי לחזור בי מנתנית הלוואה?

ת. אם אמר לחברו שילווח לו כסף אסור לחזור בו. גם באופן ששכח שצריך את הכסף נראה להחמיר שיש בזה משום מחוסר אמנה⁸.

הזיקו סטנדר

בבית הכנסת יש מתפלל אחד בבית כנסת שיש לו סטנדר יקר שעל גביו מונח זכוכית. יום אחד הופיע בבית הכנסת בחור שרצה לבדוק את הסידור שעמד על הסטנדר והחל לשחק עם הסידור על הסטנדר, עד שהזכוכית נשברה, האם הבחור חייב לשלם על הזכוכית ששבר?

ת. דינו כ'מזיק' וחייב לשלם⁹.

שוכר שאיחר לצבוע את הדירה

השכרתי דירה ובחווה היה כתוב שהשוכר מתחייב לצבוע את הדירה לפני עזיבתו את הדירה. בפועל הוא צבע את הדירה רק שבוע אחרי שעזב, האם הוא חייב לשלם שכירות על השבוע שלא יכולתי להשכיר את הדירה לשוכר אחר?

ת. אם השוכר לא החזיר את המפתח והמתינו בצביעתו, חייב לשלם¹⁰.

בסמ"ע (רמא סק"ה, וסי' רמט סק"א), ולטעם זה אין נראה כל כך לחלק בין אופן שנודע לו שיצטרך את הכסף או שסתם רוצה לחזור בו. אמנם ראה בשו"ת בצל החכמה (ח"ה סי' קעה אות 1) שכתב בפשיטות שאם מה שאמר לתת הלוואה הוא משום שטעה וחשב שלא יצטרך למעות ואחר כך נודע לו שהוא צריך למעות, שאין בזה משום מחוסר אמנה, ועיין שם (אות ד) טעמו. ומכל מקום נראה שזה דוקא כאשר התברר לו שהוא זקוק לכסף זה ואם היה יודע מן הודאי שלא היה אומר לחברו שילווח לו, ולא באופן שאינו צריך באמת את הכסף, אלא רק רוצה לקנות בו רהיטים חדשים וכדו' שאין זה בוודאי שאם היה זוכר מן לא היה מלווה.

לשחק עם הסטנדר אינו מוגדר כניזוק 'מחמת מלאכה'. אמנם גם באופן שהשתמש בצורה סבירה, אם נראה שהבעלים מקפיד שלא ישתמשו בזה, אין דינו כשואל וחייב. ואם הוא דבר שאין הבעלים מקפידים אם דינו כשואל הפטור בארע נזק מחמת מלאכה, ראה בשו"ע (ח"מ סי' שפ"א) שנחלקו בזה הראשונים ביטבו לה ספסל שלא קיבלו רשות להדיא: דעת המחבר שאין בזה פטור של שואל שפטור במתה מחמת מלאכה, ודעת הרמ"א שפטור אלא אם נעשה בהשתמשות חריגה כמו אנשים שמנים שהתיישבו על ספסל. וראה בפתחי חושן (גינה ונואה פ"ו הנה"ד) ומה שביאר בזה בחידושי רבי אריה לייב מאלין (ח"א סימן ט).

10 אמנם אם יצא והחזיר את המפתח ועדיין לא צבע והמשכיר תבע ממנו את הצביעה, והגיע לאחר כשבוע לצבוע, אין לומר שמאחר ובלשון החוזה נכתב שיצבע לאחר עזיבתו, אין כן רק לאחר שצבע נחשב שעזב את הדירה, כיון שבפועל עזב. אולם אם מחמת כן התעכב ולא השכיר לשוכר אחר, הרי שהוא כמזיק בגרמא' וחייב בדיני שמים על הפסד אותם הימים.

חלק לוי (יר"ד סי' קטו) שאין פסול תעשה ולא מן העשוי במזווה. ועיין בתשובות והנהגות (ח"ב סי' תקנב) שכתב שראוי להחמיר להסיר המזווזות ולקבעם מחדש, אך לא יברך על זה, וכן מובא בשם הגר"ח קנייבסקי.

8 והטעם כי באופן שיצטרך הלווה לטרוח כדי לחפש את האריזה בלא הוואקום, זה יהיה לו יותר הוצאת מומן מאילו יחזיר את האריזה שהוא רגיל לקנות. והרמ"א (יר"ד סי' קס"ב) היקל בהלוואת ככר לחם בככר לחם מאחר שבדבר מועט בני אדם אינם מקפידים, וכן פסק במשנה ברורה (סי' תתקכ"ב), וכן פסקו כל הפוסקים. אמנם לא בכל דבר יש להקל בזה, ובדבר שניכר שיש בו אדם מקפידים לקנות דווקא דבר זה אסור. וראה בספר ברית יהודה (פ"ו הנה"ד) לענין אם מחזיר לו אותו דבר אלא שנארו באריזה שונה ויש הבדל במחיר רגיל לקנות. כגון אריזה יותר יפה וכדומה, וכתב שאמנם להתנות על כך מתחילה ודאי אסור, וכן אם הלווה קונה במיוחד אריזה זו כדי להחזיר מלווה אריזה טובה יותר יש לאסור, אמנם אם במקרה בא לידו אריזה יקרה יותר נראה שאינו חייב לטרוח ולקנות אריזה זולה כדי לפרוע למלווה, וכן כל כיצוא בזה.

9 באהבת חסד (ח"א פ"א סי' א') כתב שכיון שהלוואה לענין או הלוואה לעשירי לזמן מועט הוא מצות עשה מן התורה וכמבואר בשו"ע (ח"מ סי' צ"א), נמצא שאם אמר לחברו שילווח לו מעות אסור לו לחזור בו, שהרי זה כמו קבלה לדבר מצוה שקיימא לן ב"ר"ד (ח"מ סי' רמ"א) וסי' רמ"ב) שיש בנתיב החסד (סי' יח) שכתב שאף אם ישאל על הנדר או אפילו אם נאמר שאין שייך בזה דין נדר מכל מקום אסור לחזור בו משום מחוסר אמנה, וכמבואר בשו"ע (ח"מ סי' רמ"א) וסי' רמ"ב) שאם אמר ליתן לחבירו מתנה מועטת, אם חוזר בו יש בו משום מחוסר אמנה. אולם אם בזמן שאמר לחברו שילווח לו ולא זכר שהוא זקוק לכסף יש להסתפק האם יש בזה משום מחוסר אמנה, שהרי עיקר הטעם של מחוסר אמנה הוא משום שכבר סמכה דעת המקבל על המתנה וכמבואר

מבושלים. עוד מבואר בשו"ע (ט"ז) שכל דבר שצריך להדיחו לאחר שנגע באיסור, וכן בבשר וחלב כאשר נוגע במין הנגדי, אסור לכתחילה שיגעו זה בזה משום שחששו שישכח ולא ידע. אבל דבר שדרכו בהדחה כגון בשר חי, מותר לכתחילה. אמנם בנידון החלב בשקית, נראה שאף לכתחילה אין חובה להימנע מלהניח ירקות שעתידים לבשלם עם בשר בתוך שקית אחת עם חלב, כי מלבד מה שהחלב סגור בשקית, ומבואר ברמ"א (סי' צ"ז) שרק אם הכלים מגולים אין להניח אחד אצל השני, ועוד שגם הירקות בדרך כלל נמצאים בתוך שקית נפרדת, הרי הדרך להדיח את הירקות, והו"ד דווקא בהדחה מותר אף לכתחילה בדבר יבש לדעת הש"ך (סי' צ"א סק"ה, סי' ק"ה סק"ה), ובפרט בירקות שהדרך לקלפם שבוודאי אין חשש. אמנם גם בלא טעמים אלו, כבר כתב החת"ב סגור בשקית, לגבי צנן שחתכו בסכין בשרי, שמאחר שהוא מאלץ פרווה ויכול לאכלו בפני עצמו, לא נאמר בזה החשש דשמא ישכח מלהדיחו ויאכלו עם חלב. והאש שלגבי לחם אסור (סי' צ"א סק"ה) הו"ד דווקא בלחם שאין דרכו בהדחה וכן הדרך לאכלו תמיד עם בשר או עם גבינה ולכן חששו בו יותר שלא יגע. על כן נראה שאין צריך להחמיר שלא להניח שקית חלב בתוך שקית ירקות.

4 כמבואר בשו"ע (אור"ח סי' ש"ח) שמותר לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור לצורך מקומו. אבל אסור לטלטל כלי שמלאכתו לאיסור מחמתו לצל/ כדי שלא יתקלקל כמ"ש בשו"ע (ס"ט), לכן טעם ההיתר כאן הוא רק מפני שהוא צריך למקומו ולא משום שהוא חס על הפלאפון שלא יתקלקל. ואם אינו צריך למקומו הכרעת המשנה ברורה (סק"ה) שאין להקל ע"י הנחת כיכר או תינוק רק במקום הפסד מרובה.

5 בשו"ע (א"ח סי' תפ"ט ס"ד) מ"י ששואל אותו חבירו בין השמשות כמה ימי הספירה בזה הלילה, יאמר לו אתמול היו כן, שאם יאמר לו היום כן וכך אינו יכול לחזור ולמנות בברכה. וכתב המגן אברהם (סק"ה) שהטעם בזה הוא לפי שיש להשגיח לשיטות שמצוות אינן צריכות כוונה. ועיין בשער הציון (סי' כ). וראה במשנה ברורה (סי' כ) שהביא מהפרי חדש (סי' ד) והאזהרה רבה (סי' ד) שאם שאלו חבירו ספירת השבועות מעכבת, אך בימים של יכול לספור בברכה כיון שלא מנה את השבועות. וראה בשער הציון (סי' כ) שכתב שלדעת הפרי חדש כל זה הוא רק בימים שבהם נגמר השבוע, שאם ספירת השבועות מעכבת, אך בימים של אמצע שבוע שאין ספירת השבועות מעכבת, לא יספור בברכה. אך האלה רבה לא חילק בזה ודעתו שאף בימים של אמצע שבוע אם לא הזכיר את מניין השבועות יכול לספור בברכה. וכתב השער הציון שיש לסמוך על שיטתו בצירוף דעת הגר"א (סי' ד) שכיון שאנן קיימא לן כמאן דאמר מצוות צריכות כוונה אין צריך להיזהר בכל זה.

6 כמבואר בשו"ע (יר"ד סי' צ"א סק"ה) בשר וגינה שנגעו זה בזה, מותרים, אלא שצריך להדיח מקום נגיעתן. וזהו כאשר הירקות שלמים ואינם

קטן שהגדיל בימי הספירה האם מחוייב בספירת העומר מן התורה

בפרשת אמור כתוב 'וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהינה' (ויקרא כג טו), אמר המדרש (ויקרא כח ג), אימתי הן 'תמימות', בזמן שישראל עושין רצונו של מקום. וצריכים להבין מה רוצה לומר לנו המדרש כאן.

הגמרא אומרת במסכת ברכות (טז:) אמר ר' חייא בר אבין, רב צלי של שבת בערב שבת, דהיינו רב התפלל תפילת ערבית של שבת כשעדיין היה יום, דהיינו ביום שישי. שואלת הגמרא, אומר קדושה על הכוס או אינו אומר קדושה על הכוס, האם הוא יכול לעשות קידוש מבעוד יום או אינו יכול לעשות קידוש עד שיחשיך, מתרצת הגמרא, תא שמע, דאמר ר' נחמן אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בערב שבת ואומר קדושה על הכוס, והלכתא כוותיה, שכשם שמותר לו להתפלל תפלת ערבית כשעדיין יום כך מותר לו לעשות קידוש מבעוד יום.

הקשו התוספות, איך התפלל רב תפלת ערבית של שבת מבעוד יום הרי הגמרא אומרת במסכת שבת (כג:) ובלבד שלא יקדים ולא יאחר, דהיינו שאסור להדליק נרות שבת לא מדי מוקדם ולא מדי מאוחר משום שלא יכירו שהנרות הן לכבוד שבת, אם כן כמו שאסור להדליק נרות שבת מוקדם מפני שלא יכירו שהן לכבוד שבת, כך גם אסור להתפלל תפלת ערבית של שבת מוקדם, ומתרצים שכאן מדובר שכשרב התפלל תפלת ערבית הוא תיכף קיבל עליו שבת, יוצא שתיכף כשהוא התפלל כבר היה שבת אצלו, אבל במסכת שבת, שהגמרא אומרת שאסור להדליק נרות שבת מדי מוקדם, מדובר שעדיין אינה מקבלת שבת עליה אלא לפנות ערב, ואם כן לא ניכר שהנרות הן לכבוד שבת, שהרי הן דולקות כמה שעות לפני שבת.

המרדכי במסכת מגילה (סי' תשצח) מביא ראייה מהגמרא וזאת, שכשאחד מחוייב באיזה מצוה רק מדרבנן יכול להוציא אחרים שמחוייבים באותה מצוה מן התורה, והראיה הוא שכמו כשעושה קידוש מבעוד יום שזו רק מצוה מדרבנן כי תוספת שבת בערב שבת זה רק מדרבנן, ואע"פ כן הוא יוצא בזה ידי חובת הקידוש של ליל שבת אפילו שאז הקידוש מדאורייתא, יוצא שהוא עושה מצוה כשהוא מחוייב מדרבנן, ויוצא בזה גם אחר כך כשהוא מחוייב מדאורייתא, כמו כן כשאחד מחוייב במצוה רק מדרבנן, כגון סומא [-עיוור], שאינו מחוייב בכל התורה אלא מדרבנן, עם כל זה יכול להוציא אחרים שמחוייבים במצוה מן התורה.

לפי דברי המרדכי, פוסק המנחת חינוך במצות ספירת העומר בפרשת אמור (מצוה שו), שקטן שנהיה בר מצוה בתוך ימי הספירה, שלכאורה היו צריכים לומר שאינו יכול לברך על ספירת העומר אפילו אם הוא לא החסיר שום יום מלספור ספירה, לפי מה שאנו פוסקים כהראשונים שסוברים שאם מחסירים יום אחד מלספור שוב אינו יכול לברך, לפי שמצות ספירת העומר הוא מצוה אחת לכל ימי הספירה, כי זה מוכרח להיות 'תמימות' ואם שכחו לספור יום אחד אין לו כבר את חשבון הספירה בשלימות, וזה רק חצי מצוה, ועל חצי מצוה אין יכולים לעשות ברכה. ממילא הרי אותו הדבר כשאחד נהיה בר מצוה בתוך ימי הספירה, שעד אותו יום לא היה מחוייב במצוות ספירת העומר, וזה כאילו לא ספר עד היום, והחיוב מתחיל באמצע ימי הספירה, אז זה בדיוק כמו שהחסיר חצי מצוה, לפי שאין זה 'תמימות', ועל חצי מצוה אי אפשר לעשות

המשך בעמ' ו'

האותות עדות שישראל עבדים להקב"ה

ודברי מו"ז מיוסדים על דרשת החיזוק להנחת תפילין שדרש הסמ"ג (עשין ג): 'ועוד דרשתי להם, כי מתר"ג מצות שנצטוו לישראל, אין לך שום מצוה שתהא אות ועדות כי אם שלש מצות, והם מילה ושבת ותפילין שנכתב בשלשן אות, והם שלשתן אות ועדות לישראל שהם עבדים להקב"ה. ועל פי שנים עדים יקום דבר, כל אחד מישראל אינו יהודי שלם אלא אם כן יש לו שני עדים שהוא יהודי, הלכך בשבת ויום טוב שנקרא שבת, ושבת נקרא אות, פטור אדם מלהניח תפילין (מנחות לו:) כי די שיש לו שני עדים שהוא יהודי, עדות שבת ועדות מילה. אבל בחול חייב כל אדם להניח תפילין כדי שיהא לו שני עדים, אות תפילין עם אות המילה, וכל מי שאינו מניח תפילין אין לו כי אם עד אחד שהוא יהודי ולכך חשבו כמנוחה לשמים (פסחים ק"ג:). והו"ד ספר אבודרהם (ברכות השחר ד"ה קשר של תפילין).

ועל דבריהם הוסיף שלא רק שאין צורך ביותר משתי אותות, אלא שגם אין הדבר ראוי להוסיף באותות. וראוי לציין שהסמ"ג זכה לכוון בדרשתו למה דאיתא בתיקוני זוהר (הקדמה ב:): 'אוקמוה מארי מתניתין דלא אשתכח בר נש פחות מתרוייהו, כתיב לא תקח האם על הבנים, ואינן דלא אשתכחו בכל יומא בשתי אותות אלו, ואינן אות תפילין ואת ברית מילה, ובשבת אות ברית ואת שבת, כתיב בהון שלח תשלח את האם'.

והנה עכ"פ לדידן דשבת לאו זמן תפילין, ואין מניחים תפילין בשבת, אחר שהשבת הוא אות, ואין צריך לאות של תפילין, נתברר מה ששאלת דא"כ מי שאין בו האות של מילה, אמאי לא יניח תפילין בשבת.

אמנם, התשובה על זה כי באמת פשוט הדבר שאחרי שאין ראוי לרוב כלל ישראל להניח תפילין בשבת קודש, שוב לא חילקו בו וגם ערל אינו מצוה להניח תפילין בשבת, כל זאת ועוד שגם בלאו הכי הרי לישראל ערל גם בימות החול יש רק אות אחת, שהרי האות דמילה ממילא אין בו, ואין סברא בשבת להוסיף לו שיהיה לו ב' אותות.

דברי הרדב"ז

והלום ראיתי בשו"ת רדב"ז (חלק ו סימן ב' אלפים שלד) שכבר הביא שאלה זו כלשונה על ערל שמתו אחיו מחמת מילה, אם מותר להניח תפילין בשבת שהרי אין לו אות בעצמו, וכתב בתשובתו: דאע"פ שאין לו אות בעצמו, בעל אות הוא, אלא שמצד סכנתו ואונסו נבטל ממנו האות, אבל לעולם מצווה ועומד הוא, תדע שהגנודר מן הערלים מותר בערלי ישראל, שכל העכו"ם ערלים וכל בית ישראל ערלי לב, הרי שערלי ישראל לא נקרא ערלים, ויש להם אות ברית, ושאינו קרבן פסח דגלי קרא דכתיב (שמות יב מג) 'וכל ערל לא יאכל בו'. ולא היה כדאי לבא בכתב, ואפילו שלא היה מן הדין, לא היה לו להניחם, שלא לפרסם לכל שהוא ערל. [ואני לא ראיתי ולא שמעתי בזמני ערל שמתו אחיו מחמת מילה. וכתבתיו זה שאם יבא לידך ערל לאו כל כמיניה לומר שמתו אחיו מחמת מילה אם לא יביא ראיה שכל ב"ד מצווין שלא יניחו ערל ביניהם]. עכ"ל.

וכתב על זה החיד"א בברכי יוסף (או"ח סימן ל"א סק"ב): ויש קצת להעיר בטעמו, דאיברא דמצווה ועומד, אבל לפי שעה בפרטות אינו נימול. ומה שהביא מהגנודר מהערלים, אי מהא לא איריא, דיש לומר דאינו נקרא ערל, אבל אינו נקרא נימול, ויותר היה לו לאתויי מסיפא, דתנן שאיני נהנה למולים אסור בערל ישראל, הרי דנקרא נימול. ומכל מקום אף שהוא נקרא נימול בכח, כיון שאינו

בפועל, אכתי יש מקום לפקפק קצת דיניח תפילין בשבת. ומה שכתב הרב שאין לו להניחם שלא לפרסם שהוא ערל, יש לדחות קצת דיניחם בצנעא מיהא.

אמנם אעיקרא נראה דאין כאן ספק, כי הלא זה הדבר דכל ישראל יתנו עדיהם בחול תפילין ומילה, ובשבת מילה ושבת, ותמיד יש לישראל שני עדים, הוא דרוש הסמ"ג (עשין ג) שדרש לעם. וכבר כתבנו שמבואר בדברי הרא"ש שאסור להניחם בשבת, ולפי סברת הזהר (שיר השירים ח: הו"ד בבית יוסף סימן כט) גדול עונש המניחן אפילו בחול המועד. וא"כ לדידן אין כאן מקום להסתפק שמפני מילתא דאתיא מדרשא, דרוש הסמ"ג, יניחם זה בשבת, ויעשה איסור לסברת הזהר והרא"ש.

ועוד, דאפילו בחול זה שהוא ערל אין לו אלא אות אחת, והם התפילין, וכל ימי החול בא אות והוא באחד. וכמעשו בחול כך מעשהו בשבת. והא איכא סהדא רבה שבת קדש, ועד הן בה. וא"כ מה ראה זה דבשבת רוצה להיות לו שתי האותות, ולטפויי אתא, מאחר דכל הימים אין לו אלא אות אחת, והם התפילין.

ואחרי כן ראיתי להרב כנסת הגדולה שהביא משם מהרא"י (תרומת הדשן פסקים וכתבים סימן קח) שאף לפי טעם הסמ"ג ערל שמתו אחיו מחמת מילה לא יניח תפילין בשבת. וכעת אין עמדי ספר הכתבים לחזות בנועם דברי קדשו. ע"כ. הרי שזכינו לכוון לדברי החיד"א המבוררים ומפורשים בזה.

וכ"כ בתרומת הדשן (פסקים וכתבים סימן קח) וזה לשונו: לפי טעם סמ"ג מכח שני עדים, מי שמתו אחיו מחמת מילה יניח תפילין בשבת. נראה דאין לחלק כלל בשביל טעם זה, דמפרש סמ"ג דרך אגדה בעלמא ולא מחלקינן משום אותו טעם, עכ"ל.

בלבוש (סי' כט) ביאר מה שאין מניחים תפילין בשבת כי כבר יש לאדם שתי אותות, וכדאיתא בסמ"ג רק שלא הביא לדבריו, וכתב שחיוב להניח אין, אבל איסור גם אין, עיי"ש. ובאלה רבה (שם) תמה על דבריו כי ברוקח (סימן ל) כתב שאין חיוב להניח תפילין בשבת, שכבר יש לאדם אות שבת, ואין צריכים להוסיף אות על אות, והקשה הרוקח והרי גם ביום חול יש לאדם אות מילה, ומדוע צריכים אות תפילין, ויישב שצריכים אות שיש בו סימן ליציאת מצרים, ובמילה אין שייכות ליציאת מצרים, וזה שלא כמו שכתב הלבוש שצריכים שתי אותות, וכתב האליה רבה ששוב מצא באבודרהם כמו שכתב הלבוש, וכתב דמה שלדעת הרוקח די באות אחד, ואין אומרים שדווקא על פי שני עדים יקום דבר, כי אות הוא חזק יותר מעד, ודי באות אחת כדי לקיים הדבר, עיי"ש.

ובפרי מגדים (או"ח משבצות זהב סימן כט סק"ב) הביא לדבריהם, וכתב: 'והנה הלבוש ואבודרהם ערל שמתו אחיו מחמת מילה, אפילו הכי בשבת ויו"ט פטור, כי אזלינן בתר רובא דעלמא'. והם הם הדיברים, שאין בודקים בכל יהודי לגופו אם הוא חייב בהנחת תפילין, רק בודקים על כלל ישראל אם נתקן להם מצוות תפילין ביום השבת.

ונסיים במה שחזיתי עוד להכהן הגדול מלובלין בספרו פרי צדיק (פרשת כי תשא) ששבת כבר כוללת מצד עצמה גם אות ברית, ונמצא שגם לערל יש בה שתי אותות, וזה לשונו: וזה ענין מה שרצו לחדש דערל שמתו אחיו מחמת מילה יניח תפילין בשבת, שכל אדם צריך שתי אותות, בחול אות תפילין ואות ברית, ובשבת אות שבת ואות ברית, ואינו הלכה כן. והטעם שבאמת אות שבת בעצמו כולל גם כן אות ברית, וכמו שמוכח בוו"ק (פרשת יתרו ת"כ צב). דשבת בראז דברית והוא הקדושה בגוף. עכ"ל.

בניית בתים ממשחק מגנטיים בשבת

משחק המגנטיים בשילוב המצוה-קינדר' שקבלו הילדים מתנת אפיקומן היו שילוב מנצח, הם היו מתנה מיוחדת גם עבור ר' שמואל ונתנו לו רגעים יקרים של רוגע ושקט מהילדים כדי שיוכל לנצל את הזמן ללמוד ולהתענג מאורות החג כדבעי, במשך כל ימי חול המועד התעסקו הילדים בבניית וסתירת יצירות פאר של מגדלים מגנטיים כשהם מתגוררות משפחות שלמות של בובות. בשבת חול המועד ביקש ממנו ילדו שיעזור לו להרכיב מהמגנטיים סלון מפואר ומרווח שיארח לליל הסדר 'כל דכפין' מבובות המצוה-קינדר'. האם יש בזה משום איסור בניית אוהל בשבת.

תשובה:

בהלכות אוהל מצאנו סתירה, מצד אחד בסי' שטו סעי' א' כתוב שאסור לעשות אוהל ארעי בשבת, והוסיף המשנ"ב שם שאפילו רק גג בלי מחיצות אסור.

מצד שני בסעי' ג' כתוב שאם שם את המזרון של המיטה ע"ג חבלים וכדו' ויוצר בזה אוהל מתחת למיטה, חייב להקפיד לשנות מהסדר הרגיל, דהיינו לאחוז את המזרון באויר, ורק אח"כ להשים את הרגליים תחתיו, וכתב ע"ז השו"ע שרק אם יש לרגלי המיטה דפנות צריך להיזהר בזה, אבל אם אין להם דפנות וכן רגלי שולחן מותר בכל גווני. הרי שאין איסור לבנות אוהל בלא מחיצות בשבת.

ומקור הדברים של סעי' ג' הוא בגמ' מס' ביצה דף לב: אמר רב יהודה האי מדרתא מלמעלה למטה שרי מלמטה למעלה אסור וכן ביצתא וכן קדרה וכן פוריא וכן רביתא'.

ופירש"י: מדרתא - מדרתא היסק גדול שיש בו פנים כדרך בנין, עושיין לו כתלים מארבעה רוחות, וסודרין עצים למעלה, ודומה לאהל. מלמטה למעלה - לסדר העצים של כתלים תחלה לעשות עליהם הגג אסורין, שדרך בנין הוא. מלמעלה למטה - להתחיל תחלה מן הגג, ואחר כך יסדרו תחתיו עצי הכתלים שרי. דהיינו אחד יאחוז את העצים העליונים בידו, ואחד יעשה את הדפנות מתחתיהם, שזה שינוי מדרך בנין. וכן כששופת קדירה שאחד יאחוז את הקדירה והשני יכניס אבנים תחתיה, וכן כשצולה ביצים ומניח אחת על שתיים או על שלש והאש ביניהם אוחז את העליונה ונותן את האחרות תחתיה. וכן כשמציע מיטה אוחז את הקרשים העליונים תחלה ואח"כ מכניס את הרגלים תחתיה.

והקב"ה תוס' (בשבת מג): על זה: וא"ת היכי מסדרין שלחן שאין לו רגלים על גבי ספסלים שלו דמתחתו משימין הספסלים ואח"כ משימין עליהם את השלחן, י"ל דהואיל ואין להם מחיצות שרי וכל הני מייירי דאית להו מחיצות לצדדיה. הרי שכל האיסור זה רק באוהל עם מחיצות.

והקשה הרא"ש את הסתירה שהבאנו לעיל, שהרי בגמ' בעירובין (דף קב.) משמע שאסור לעשות אוהל בשבת אפילו בלא מחיצות, ומתוך, וזה לשונו: 'שהתם שאני דהוי בנין חשוב, וגם עיקר כוונתו לעשיית אהל, אבל בנין עראי כזה לא מיקרי אהל בלא מחיצות'.

ונראה לכאורה שנחלקו המשנ"ב והשו"ע הרב מה הפירוש 'כוונתו לעשיית אוהל'.

השו"ע הרב ביאר שהכוונה שאוהל גמור הוא אוהל הנעשה להגן מאיזה דבר, כגון מחמה או גשמים או רוח או זבובים וכדו', ובה אסור אפילו עשיית אוהל בלא מחיצות, אבל מיטה וכדו' שאינה עשויה להגן, מותר לעשות ללא מחיצות, ורק אם יש גם מחיצות אסורה לעשות אלא אח"כ יעשה בשינוי. ובאמת באוהל גמור הנעשה להגן לא יעזור לעשותו בשינוי, כגון שפירס את האוהל ורק בעודו אוחז בידו יתחוב קונדיסין להחזיקו, שכן ההיתר של לבנות אוהל בשינוי נאמר רק באוהל גרוע שלא נעשה להגן ולא באוהל גמור. (כן היא ש"י הרב שו"ע והמשנ"ב, ודלא כחזו"א סי' נב סי' ב' ותהילה לדוד סטורבריס שגם באוהל גמור יש היתר של שינוי ע"י בניית האוהל מלמעלה למטה).

מאידך במשנ"ב סי' ק"כ (ובשעה"צ סי' ק"כ) ביאר, שמיטה וכן שאר הדוגמאות שהביאה הגמ', כגון להסיק מדורה ולסדר חביות ולצלוח ביצים, אינו מתעסק עם עשיית אוהל להאחיל תחתיו אלא מתעסק בבניית מיטה ושולחן וכדו' להשתמש מעליו, ורק ממילא נעשה חלל ואוהל תחתיו, ובה אסור רק אם יש מחיצות והתירו ע"י שינוי בבנייה, אבל באוהל גמור שנעשה ככוונה להשתמש תחתיו אסור אפילו בלא מחיצות ולא התירו ע"י שינוי.

הרי שנח' המשנ"ב והשו"ע הרב האם הגדרת אוהל גמור היא אוהל העשוי להשתמש תחתיו או אוהל העשוי להגן.

וכן מצאנו שנחלקו המשנ"ב והשו"ע הרב בזה לשיטתם בסעי' ה' בהיתר של כסא טרסקל, שהוא כמין כסא מתקפל שמותר לפותחו אפי' שנעשה אוהל תחתיו, וכתב המג"א שנלמד מדין זה שגם חופה מותר לפרוס אם היו מחוברים המקלות מער"ש לגוף החופה, והמשנ"ב למד מזה שההיתר של כסא טרסקל הוא גם באוהל גמור כגון פתיחת שמישה או גגון של עגלה וכדו' אבל השו"ע הרב סובר שאוהל גמור אסור לפתוח אפילו שהוא מחובר כעין כסא טרסקל, ולכן אסור לפתוח גגון של עגלה ושמישה וכדו', ומה שהתיר המג"א חופה זה משום שחופה עשויה רק לכבוד ולתפארת ולא להגן, ולכן אינה מוגדרת אוהל גמור. אבל המשנ"ב לשיטתו שאוהל גמור הכוונה אוהל שנעשה לשימוש תחתיו, גם חופה נחשבת אוהל גמור, ואם המג"א התיר להעמיד חופה שהיא כעין כסא טרסקל מוכח שההיתר הזה שייך גם באוהל גמור.

ואם כנים הם הדברים נפק"מ לדינא במה שמשחקים הילדים במשחקי לגו קליקס מגנטיים וכדו' ובונים בית בגודל טפח על טפח ובגובה טפח כדי להכניס בהם בובות 'מצוה-קינדר' וכדו', שלפי השו"ע הרב דינו כאוהל גרוע כי לא עשוי להגן ממשמש וגשם אלא רק להשתמש תחתיו, ולכן מותר לבנותו בשינוי מלמעלה למטה, (או לבנות גג בלא מחיצות או באופן שהיו המחיצות בניית מער"ש). אבל לפי המשנ"ב כיון שבונה לשימוש תחתיו הוא אוהל גמור ואסור.

אמנם כיון שהוא איסור דרבנן נקטינן כדברי הרשב"א המובאים בב"ה"ל בסי' שמג שקטן לצורכו יכול לעבור על דרבנן ואי"צ לחמות בו, ולכן קטנים יכולים לבנות כך, אבל גדולים חייבים להזהר בזה, וכנ"ל.

העולה לדינא:

א"צ להפריש ילדים מלבנות בתים ממשחקים בשבת, אבל מבוגר תלוי במח' שו"ע הרב ומשנ"ב, והשו"ע הרב יכול לבנות בשינוי, ולמשנ"ב אסור בכל גווני.

צער והריגת בעלי חיים לצורכו

דגי הניו שקיבלו הילדים מאחד ה'ירידיים' כנהוג, הוכנסו אחר כבוד לקופסת פלסטיק ושם תוחזקו. לאחר זמן, כצפוי, באו מים עד נפש והוחלט אחר כבוד לשחרר את הכבודה. הועלתה מחשבה איך לבצע זאת, האם להוציא את קופסת הדגים למרפסת במטרה ששם הם ימותו מחוסר חמצן / קור בלילות, או מצ'פורים... - או אולי פשוט לשפוך אותם לביוב. אך בשלב זה נשאלה השאלה - מה עם צער בעלי חיים במקרה כזה? וכן - אם בוחרים להוציא אותם למרפסת האם צריך בינתיים להשאיר את מכשיר החמצן בקופסה, האם יש חובה להאכיל אותם, וא"כ האם עדיין לפני בעל הבית.

תשובה: צער בעלי חיים נלמד ממקורות רבים במקרא, בחז"ל, בראשונים ובפוסקים. בתורה נאמר (דברים כה, ד) "לא תחטום שור בדישו" - וזה על מנת למנוע סבל מבעלי החיים בזמן עבודתם. וכן נאמר (שמות כה, ה) "עזוב תעזוב עמו" דהיינו שיש חיוב לעזור בפריקת חמור רובץ תחת משאו, גם אם הוא של אויב, ומאותו הטעם.

בגמרא בבא מציעא (לב-לג.) מובאת מחלוקת לגבי פריקה טעינה והמסתעף, והיוצא מכל הסוגיא הוא שיש מחלוקת האם צער בעלי חיים היא מן התורה או מדרבנן, אך עכ"פ ברור שזה חיוב גמור לפחות מדרבנן. ובמסכת שבת (קכח:) למדנו שמותר לחלל שבת כדי להציל בעל חיים הנמצא בסכנה. ויש שהביאו בשם הרמב"ם (הלכות רוצח ושמירת נפש פרק ג, הלכה ט) שאסור לצער בעלי חיים אף לצורך (ויש שחלקו שאין ראיה משם).

הלכה נוספת יש בבעלי חיים שממנה רואים את הזהירות שלא לצערם, נלמדת מהכתוב "ונתתי עשב בשדך לבהמתך - ואכלת ושבעת" (דברים יא, טו) שחובה להאכיל את בעלי החיים שלו - לפניו, ובגמרא ברכות (מ.) אמר רב יהודה (הונא) אמר רב אסור לאדם שייאלץ קודם שיתן מאכל לבהמתו, ובגיטין (בב.) איתא שאסור שיטעום כלום עד שיתן לבהמתו.

בשו"ת נודע ביהודה (תנינא י"ד סי' י) נשאל אודות "איש אחד אשר זכה ה' בנחלה רחבה, ויש לו כפרים ויערות אשר בהיערות תרמוש כל חיתו יער, אם מותר לו לילך בעצמו ליערות בקנה שריפה לצוד ציד, או אם אסור לישראל לעשות דבר זה, אי משום צער בעלי חיים אי משום בל תשחית". ותחילה מנמק הגאון הנוב"ש שתי סיבות להיתר, וז"ל: "אין לנו להאריך בזה, כי כבר האריך מהרא"י (התורמות הדשן) בפסקים וכתבים (סימן קה) שכל דבר שיש בו צורך להאדם לית ביה משום צער בע"ח, וגם לא שייך צער בע"ח אלא לצערו ולהניח בחיים, אבל להמית בהמות וחיות וכל מיני בע"ח לית ביה משום צער בע"ח", ועיי"ש הוכחתו ממס' חולין (ה:) ואכמ"ל.

אך למעשה כתב "ואמנם מאוד אני תמוה על גוף הדבר, ולא מצינו איש ציד רק בנמרוד ועשיו, ואין זה דרכי אברהם יצחק ויעקב... ואיך ימית איש ישראלי בידים בעלי חיים בלי שום צורך רק לגמור חמדת זמנו להתעסק בצידה... ומי שהוא איש הצריך לזה ופרנסתו מצידה זו, בזה לא שייך אכזריות, והרי שוחטין בהמות וחיות ועופות וממיתים דגים לצורך האדם, ומה לי טהורים שייאלץ מבשרם ומה לי טמאים שייאלץ ויפרנס עצמו מדמי עורותיהם, וכל בעלי חיים ניתנו לאדם לכל צרכיו, אבל מי שאין זה לצורך פרנסתו ואין עיקר כוונתו כלל בשביל פרנסתו הוא אכזריות. ועד כאן דברתי מצד יושר ההנהגה שראוי לאדם להרחיק מזה, ועכשיו אני אומר אפילו איסורא איכא" (ומאריך שם על הסכנה בעצם הצידה שלא מנידון דידן).

הרי לנו שלדעת בעל הנודע ביהודה איסור צער בעלי חיים הוא רק כאשר גורמים סבל לבעל חיים חי, אבל לא כאשר ממיתים אותו.

ובספרי האחרונים יש אריכות גדולה בענין חידושו של הנוב"ש, ש"לא שייך צער"ח אלא לצערו ולהניחו בחיים, אבל להמית בהמות וחיות וכל מיני בע"ח לית ביה משום צער"ח". בשו"ת עבודת הגרשוני (סי' יג) ובשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' עא) בשאלת השואל אכן מבואר שאין איסור צער בע"ח בהמתתם, אך מאידך, מתשובת השבות יעקב (שם) וכן הוא בשו"ת שמש צדקה (י"ד סי' ח"י) מבואר שיש בזה משום צער בע"ח, וכן האריך בשו"ת שואל ומשיב (תנינא ח"ג סי' סה) והביא שנעלם

בנושא שכירות באונסין

ראובן ושמעון שקנו מחסן בשותפות, מחסן זה היה צמוד לדירתו של ראובן, ושמעון השותף השני היה גר במקום אחר, הם השכירו את המחסן לשוכר וחתמו חוזה לשנה והשוכר פתח שם משרד, באמצע השנה היה לשוכר אונס והוצרך לעבור דירה למקום אחר ולכן סגר את המשרד וחצי שנה היה המחסן עומד ריק, כעת מגיע השוכר ורוצה שיחזירו לו הכסף של חצי שנה שלא השתמש והמשכירים טוענים שמכיון ששכר לשנה צריך לשלם על כל השנה והשוכר טוען שהיה לו אונס ולכן לא השתמש כאן חצי שנה ושיחזירו לו הכסף של חצי שנה.

תשובה:

יש לדון כאן א. האם באמת צריך לשלם החצי שנה שלא גר כיון שנעשה לו אונס.

ב. על הצד שצריך לשלם יש לדון אם לכל הפחות יזכו לו כפועל בטל.

ג. האם שכירות בית שייך דין פועל כלל דהרי לכא' יש סברא דביתא מיתבא יתיב והמשכיר רוצה שיהיה מיושב ולא מעונין להוריד לשוכר מהשכירות ושישאר אותו ריקם.

ד. מסתפק לדין מעניין בדיני שותפים.

בש"ע חו"מ (סי' שט"ז ס"א) מבואר דהמשכיר בית לחבירו לזמן מסוים והשוכר רוצה לצאת בתוך הזמן צריך לשלם את כל הזמן ששכר אף שהבית עמד ריק (אמנם יכול השוכר להשכירו לאחר עיי"ש כל הדינים).

הקצוה"ח (שם פק"ח) הביא דברי המרדכי בשוכר ששכר בית ומת בתוך הזמן והיורשים לא גרו שם אח"כ וכבר שילם כל השכירות ופסק שם שאמנם לא צריך המשכיר להחזיר את חלק השכירות שלא גר אבל צריך לנכות כפועל בטל, ומה שהשו"ע לא הובא ענין זה שצריך לנכות עיי"ש בקצות שמחלק שדוקא באופן שהיה אונס לשוכר אז נאמר הדין שמנכה כפועל בטל משא"כ כשלא היה אונס אלא סתם יצא השוכר אינו מנכה לו כלל דכיון שהשכירו ומוכן לקיים השכירות אף שלא גר שם השוכר אין צריך לנכות וכמו שמצאנו בבעה"ב שחזר בו מפועלים בלא אונס שאינו מנכה כיון שפועלים רוצים לעבוד.

אמנם רואים מתוך דברי המרדכי שהיכן שיש אונס שהדין שמנכים זה אפי' בשכירות בית דהיינו שיש לאדם עדיפות לקבל פחות כסף שכירות ושהבית ישאר ריק, ועיי"ש בקצות שהביא מהגה"ח מהרם מטיקטין על אחד ששכר בית והיה דבר וכולם ברחו ופסק דהשוכר צריך לשלם הכל ולא ינכו לו דביתא מיתבא יתיב ע"כ.

ולכא' רואים שסובר שבבית אין מנכים ומיישב הקצות שאין צריך לומר דחולק עם המרדכי אלא אפשר לומר שבבית תלוי אם המשכיר יכול להשתמש כשהשוכר יוצא שאם המשכיר יכול להשתמש א"כ הנהגה ומרויח ולכן מנכה משא"כ באופן המהר"ם שכולם ברחו לא יכול היה להשתמש וע"כ אין מנכה לו כפועל בטל. חז"י" כאן דבר חדש שכדי לנכות משכירות בית כפועל בטל לא מספיק מה שהבית עומד ריק אלא בצירוף שהמוכר יכול היה להשתמש שם בזמן הזה.

השאלה דאית' לחילוק זה יש לדון במעשה דידן דזה ודאי שצריך לשלם השוכר עד סוף השנה רק השאלה אם צריכים לנכות כפועל בטל עפ"י יסוד הקצות שתלוי אם יכול להשתמש שם המשכיר.

וכאן יש מקום לדון כי כן הבית שייך לשותפים שאחד יכול להשתמש כשהשוכר יצא והשני לא דר במקום שם אין לו אפשרות להשתמש וא"כ איך נתייחס למחסן הזה האם כמקום שיכול להשתמש או לא. ומסברא לכא' צריכים לנכות חצי משווי הניכוי של פועל בטל היינו את חלק השותף שיכול להשתמש.

השאלה דאית' להכי יש לדון בעניני שותפים האם הפסד ניכוי זה שהורידו מהשכירות יהיה רק על השותף שדר שם ויכול היה להשתמש או שיהיה משותף לשניהם? ומצאנו בהל' חלוקת שותפות (סי' קע"א ט"ו) ברמ"א שאם יש דירה לשותפים ולא חילקו ביניהם ואחד מהשותפים השתמש אין יכול השותף השני לומר עכשיו אני ישתמש הזמן שהשתמשת כי כל זמן שלא חילקו כל אחד משתמש בחלקו ועיי"ש עוד ברע"א שמציין את דברי הב"ב בשם הרשב"א שהשותף שדר שם אינו צריך לשלם שכירות על מה שדר כי בשלו משתמש כל זמן שלא סיכמו על צורת החלוקה.

ועפ"י לכא' בעובדא דידן מכיון שהנכוי שהורידו בשכירות זה בגלל שיכול היה להשתמש והרי כאן (בסי' קע"א) חז"י דאם היה משתמש זה לא על חשבון השותפות אלא בשלו משתמש וא"כ הפסד שהגיע לשותפות מחמת שיכול היה להשתמש אינו קשור אליו וצריך להתחלק הפסד לשני השותפים בשוה.

אמנם הפת"ש (שם) הביא שער המשפט (סי' קע"א) שכל דין הרמ"א זה דוקא בבית שעומד לדירה דהיינו שהשותפים ידורו בו שלזה הם נשתתפו כדי להשתמש אבל בית שעומד להשכרה כאכסניה או דירה להשקעה צריך השותף שהשתמש לשלם לשותפו חלקו וכמו שמצאנו ברמ"א (סי' שס"ג) שאם שותף אחד השכיר את הבית וקיבל שכירות בודאי שהשכירות לשניהם ואינו יכול לומר שהשכירו לעצמם ולכן גם אם השתמש במקום כזה שכל מי משתמש משלם צריך ג"כ לשלם וא"כ בעובדא דידן שהיה עומד לשכירות ואם היו מוצאים בזמן זה להשכירו היו משכירים ונחשב קיימא לאגרא ובאופן זה כשאחד משתמש הוי כמשתמש בשל השותפים ולפי"ז בעובדא דידן שרק שותף אחד היה יכול להשתמש ובגלל זה מגיע הנכוי של פועל בטל א"כ רק עליו יהיה הפסד הנכוי.

אמנם עדיין יש לעי' דיתכן שגם לדברי השעה"מ זה דוקא כשדר שם בפועל שע"ז אנו מחייבים אותו ולכן חייב לשלם משא"כ בענינו שהחוב של הנכוי סיבתו זה בגלל שיכול היה להשתמש ולהרויח נחשב בזה רווח שהשני ישלם כפועל בטל ולא דוקא אם ישתמש בפועל וא"כ בזה יודה שלא שייך דוקא לשותף זה הפסד אלא על שניהם.

עוד צד לומר שהפסד על שניהם דכל החשבון שעשינו זה רק לדברי הקצות שביאר שפועל בטל בבית זה רק כשיכול המשכיר להשתמש אמנם הנת"י (בס"ק ב) בתוך הדברים נראה דסובר דאין חילוק אם יכול המשכיר להשתמש ונראה דסובר דכל בית מנכים תמיד כפועל בטל ולדבריו בודאי הפסד של הנכוי יהיה על שני השותפים.

העולה לדינא:

א. השוכר צריך לשלם השכירות בניכוי של פועל בטל.

ב. וכן אם כבר שילם המשכיר יחזור לו הנכוי של פועל בטל.

ג. הפסד יהיה על ב' השותפים א. כי כך יוצא לפי פסק הג"י שלא חילק בבית וסובר שתמיד מנכה. ב. ואף לקצוה"ח שמחלק ביארנו שיש להסתפק לשי' ואין כאן מוחזק וע"כ הפסד על שניהם.

מדברי הפוסקים דברי החינוך (מצוה תנא) שכתב "בטעם השחיטה מן הצואר ובסכין בדוק, כדי שלא נצער בעלי החיים יותר מדאי, כי התורה התירן לאדם למעלתו לזון מהם ולכל צרכיו, לא לצערן חינם, וכבר דברו חכמים הרבה באיסור צער בעלי חיים בב"מ (שם) ובשבת (קכה). אם הוא איסור דאורייתא, והעלו לפי הדומה שאסור מדאורייתא", הרי לנו שגם כשממיתים בע"ח יש משום צער בע"ח (עיי"ש שד"ח מע"צ כלל א' וב').

ולדעת השאלת יעב"ץ ח"א ק"י, איסור צער בעלי חיים מן התורה חל רק על הבהמות והחיות משמרות את האדם. ודגי נוי יתכן לומר שזהו השירות שהם נותנים, הנהגה ממראיהם, והמשחק של הילדים איתם.

אך היוצא מכל הנ"ל הוא שברור שבמקום הצורך מותר להרוג, כמו שחיטה שמתרת, והוא הדין לכל צורך.

ובאגרות משה כתב (ה"מ ח"ב מז), שבמקום שאפשר, עדיף להרוג בעלי חיים מוזיקים בדרך עקיפה. למשל אם חדרו לביתו עכברים עדיף להמיתם על ידי רעל או מלכודת ולא בידיו ממש, כדי שלא להתרגל לאכזריות ולדעתו כמובן שעדיף אם תוכל להרחיקו.

ונראה להביא ראייה מהמ"ב בסי' שט"ז ס"ק ל"ג שכתב שאסור לומר לגוי להוציא דג שנמצא בחבית מים אל היבשה, כי האדם חושש שהדג ימות ואז המים יתקלקלו, משום דלא התירו נטילת נשמה בשבת שהוא איסור דאורייתא, שבביל פסידת המים. משמע שביל זה היה מותר בשופי להוציא ולהורגו לכה"פ מחמת הפסד, וממילא בנידון דידן נראה לומר שטירדה מרובה יום יומית הוא שווה ערך לכל הפחות להפסד הנ"ל, ולכן אפשר להקל שבוודאי אפשר להוציאם החוצה למרפסת או לרחוב ואין צריך לדאוג להם עוד כלל. ולגבי האפשרות לשופכם לביוב דהיינו להורגם מייד, זה נקרא מקום הצורך, אך הוא מחלוקת כאמור, ואין בידי, ומי שיש בידו ידיעני.

ואגב נראה לציין בקיצור מה שהביא בעל החרדים (הובא בקב הישר ז), באיש חשוב תם וישר שהתאכסן אצלו האר"י הקדוש ז"ל, ועשה לו כבוד גדול. וטרם נסיעתו שאלו מה ישלם לו, והשיב בעה"ב, שהיו לו בנים, ואחר כך נעשית אשתו עקרה, אולי ימציא לו תרופה לאשתו כבראשונה. והשיב לו האר"י שהסיבה היא מכיון שהיה סולם קטן בביתו שהיו האפרוחים עולים ויורדים בו לשנות מים. ופעם אחת הסירה אשתו הסולם משם, אף כי לא היתה כונתה לצער את התרנגולים אלא לניקיון, ומאז יש להתרנגולים צער וצמאון גדול, ועלתה צפצופם לפני הקב"ה המרחם על כל מעשיו, ועל ידי כך נגזר עליה להיות עקרה. והחזיר בעה"ב הסולם למקום הראשון, וה' נתן לה הריון, וחזרה ללדת כבראשונה. הרי לך, כי ה' יתברך פוקד ומשגיח על כל בריה ברב רחמיו וחסדיו, ומשלם להמצערים את הבריות.

וכן כתב בספר פתורא דאבא (ח"ב ט') שהאר"י ז"ל היה נוהר שלא להרוג שום רמש מן הרמשים אפילו מן הקטנים והפחותים ואף הם מצערים אותו, משום ששום בריה לא נבראת לבטלה. וכן כתב בשו"ת תורה לשמה (סימן שצ"ז). אם למעשה אם מפריעה לו ברור שיכול להורגם וכן כתב בשו"ת תשובות ונהגות (ה"ב סי' תשכ"ו) שאינו מוצא שום איסור להרוג זבובים ויתושים, ואף שהאר"י ז"ל לא רצה להרוג אותם, אין זה מצד צער בעלי חיים, אלא נמנע מכך מרוב קדושתו, אבל ברור שאין זה איסור אלא לחסידיים ולקדושי עליון כמותו.

ונראה לציין שבעל חי גוסס ומפרפר כתב בספר אין ממשול (עמ' קמ') שכדאי יותר שיהרוג אותו, מאשר ישאר אותו כך שיסבל, ואין ויכח שצער בעלי חיים.

וכן בספר דינים ונהגות ממש החזו"א (ח"ב מ) שאחד מבני ביתו שאלו על זבוב שהיה מפרפר בין חיים למוות, והשיב שיש לגמור מיתתו כדי למנוע צערו. וכן התוספ עכבר במלכודת דבק, כתב בשו"ת שאילת יעב"ץ (ח"א סי' ק"י) שעדיף להכניס אותם מיד למים כדי שימתו כמה שיותר מהר מאשר שירוק אותם חיים לפח. - אך הבאנו לעיל שבכזה צורה יש חשש של אכזריות.

העולה לדינא:

דגים באקווריום שאינו צריך להם עוד, ניתן להניחם בחוף כיוון שמפריעים אותו, ואין צריך לדאוג להם כלל. ולהורגם בידיים יש שאסור שלא לצורך ממש, ויש שאמרו שזה מלמד אכזריות.

בגדרי היסח הדעת בתפילין

ר' שלמה סיים את תפילתו המתונה, ונפנה לחלוץ את תפיליו מראשו. בעוד ידו מושטת לעבר התפילין, נזכר לפתע מהתור שקבע לבנו בקופת החולים, ומבט חטוף אל השעון הבהיר לו שעליו להזדרז. הוא חייג ל'קל-קו', הקיש את מספר הקו ואת מספר התחנה, והמתין במתח לשמוע מתי יגיע האוטובוס הדרוש לו כדי להגיע אל מחוז חפצו, אם בכלל. עודו מאזין בעל כרחו לקידומת המיינעת והמיוותרת, הבחין במבטו של ר' שמואל המשתאה, מסתכל עליו בתימהון רב. ר' שלמה שלא הבין מה דופי מצא בו ר' שמואל, חיכה להסבר, אשר לא בושש מהגיע, ובדרך גערה: 'מה איתך, ר' שלמה, היתכן? טלפון - עם תפילין?' ר' שלמה, שעד עתה לא חשב כלל שיש פסול במעשהו, חש נבוך, ואף מיהר לברר מה ההלכה בענין זה. תשובה:

בגמרא (מנחות לו:) איתא, אמר רבה בר רב הונא: חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה, קל וחומר מצוי: ומה ציץ שאין בו אלא אזכרה אחת, אמרה תורה: 'והיה על מצחו תמיד' (שמות כח לח) - שלא תסיח דעתו ממנו. תפילין שיש בהן אזכרות הרבה, על אחת כמה וכמה.

ונחלקו הראשונים, האם זה קל וחומר גמור, וזה דין דאורייתא, או שזה רק מדרבנן, דשאני ציץ שהשם המפורש כתוב עליו בגלוי.

ומקשה הרא"ש (ברכות פ"ג ס"י כח, הל' תפילין ס"י כא), בדגמרא סוכה (כו.) אמרו שמותר לישון שנת עראי עם תפילין בראשו. ולכאורה, הרי אמרו שאסור להסיח דעתו מהתפילין, ובשעה שנתנמנם נמצא שהסיח דעתו מהן. ומתוך בשם רבינו יונה, שהיסיח הדעת נקרא רק כשעומד בקלות ראש ובשחוק. אבל כשעומד ביראה ומתעסק לצרכיו, אף על פי שעוסק במלאכתו ובאומנותו ואין דעתו עליהם ממש, אין זה נקרא היסח הדעת. שאם לא תאמר כן, היאך יכול אדם להניח תפילין כל היום. וכן נמי כשמתנמנם אין היסח הדעת. כי שוכח הבלי עולם ואין כאן קלות ראש.

אמנם הרמב"ן בספרו תורת האדם (שער האבל, ענין האבלות אות טז) כותב, שהסיבה שאבל פטור מתפילין בגלל שלא יכול לכוון לבו לתפילין שלא יסיח דעתו מהם, לפי שבשעת הבכי ובשעת ההספד אין דעתו מיושבת עליו. וכן הרמב"ם (פ"ד מהלכות תפילין ה"א) כתב: מצטער ומי שאין דעתו מיושבת ונכונה עליו פטור מן התפילין, שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהן. עכ"ל. והרי מצטער ואבל אינם עומדים בשחוק וקלות ראש, אלא אדרבה עומדים בהכנעה ובכבוד ראש. ומשמע שאף על פי כן נחשב הדבר להיסח הדעת.

השאגת אריה (ס"י לט) מבאר, שהרמב"ם והרמב"ן נחלקו על הרא"ש, וסוברים שכל היסח הדעת אסור, ופוסק להלכה כדעתם. ולכאורה, לשיטתם קשה הקושיא הנ"ל, איך מותר לישון שינת עראי עם תפילין, הלא גם בזה הוא מסיח דעתו מהתפילין, ללא ספק. ותירץ השאגת אריה, שיש שיעור קצוב להיסח הדעת, שבתוך אותו הזמן לא מקרי היסח הדעת יותר מאותו הזמן הוי היסח הדעת. וכתב דיש לומר, דהשיעור של שינת עראי שהתירו חכמים בתפילין כדי הילך מורה אמה הוא השיעור הקצוב להיסח הדעת, עד לשיעור זה מותר, ויותר מזה אסור.

ובשערי תשובה (או"ח ס"י כח סק"א) העיר, שבשיעור כזה לא יתכן, מכיוון שהוא שיעור מועט, חלק ס"ו משעה, ולא ניתנה תורה למלאכי השרת. ומסיק השערי תשובה, שהעולם סומכים בזה על דעת רבינו יונה והרא"ש, דלא הוי היסח הדעת רק שחוק וקלות ראש.

אמנם בבאור מרדכי (למהר"ם בנט) על המרדכי (הל' תפילין, ד"ה תפילין שיש בהם), מבאר גדר היסח הדעת בתפילין לדעת רבינו יונה, שכל דבר שעושה ללא סיבה וללא צורך כל שהוא הוי כקלות ראש, משא"כ כשעוסק בדבר שנצרך לו לעשותו לא הוי קלות ראש וממילא לא הוי היסח הדעת, לכן כשנתנמנם או כשעוסק במלאכתו אינו נחשב כהיסיח הדעת. ומשום כך אין דברי רבינו יונה סותרים לדברי הרמב"ם, דסוף סוף אינו 'עומד ביראה', דהרמב"ם איירי היכא דמחמת טירדתו פונה לבבו מיראת שמים. וכן משמע במשנ"ב, שכתב (ס"י מד סק"א) וז"ל: ולא חשוב היסח הדעת אלא כשהוא עומד בשחוק וקלות ראש, אבל כשהוא עוסק במלאכתו ואומנותו ואין דעתו עליהם ממש, אין זה נקרא היסח הדעת [אם לא שמטריד דעתו כל כך לצרכי הגוף עד שלבבו פונה מיראת שמים מחמת טרדתו], ומכל מקום מצוה מן המובחר שיהא דעתו תמיד על התפילין, ושלא יסיח דעתו מהן להימשך ולהרהר במחשבות רעות שמטעם זה חייב למשמש [בהן] כל שעה, שלא יסיח דעתו מהן, זולת בשעת התפילה והלימוד אין צריך ליתן דעתו בתפילין. עכ"ד.

העולה לדינא:

- א. וודאי שאסור להסיח דעתו מהתפילין לשחוק וקלות ראש, וכן אסור שיתירד דעתו בצרכי הגוף כל כך עד שישכח יראת שמים.
- ב. אדם העוסק במלאכה או שאר צרכי הגוף, אבל עומד בעול מלכות שמים, רוב הפוסקים סבורים שזה לא היסח הדעת, והשאגת אריה מחמיר בזה. ואם זה פחות מאחד חלקי ס"ו בשעה [קרוב לדקה], גם לשיטתו אין להחמיר.
- ג. אמנם כתב במשנ"ב, שמצוה מן המובחר שיהא דעתו על התפילין תמיד, ושלא יסיח דעתו להימשך ולהרהר במחשבות רעות.
- ד. בשעת התפילה והלימוד אין צריך ליתן דעתו על התפילין.

ברכה. אבל, אומר המנחת חינוך, לפי דברי המרדכי שאמרנו, שאחד שמחוייב במצוה מדרבנן בתור מצות חינוך יכול לצאת עם המצוה גם כשהיה מחוייב מן התורה, וממילא אם הוא ספר ספירת העומר בכל ימי הספירה עד שנהיה בר מצוה, הרי זה כמו שהוא קיים את המצוה ובשלימות, וזה נקרא 'תמימות', ואם כן יכול לעשות ברכה על הספירה שישפור מכאן ואילך, אחר שנהיה בר מצוה.

אבל המגן אברהם (או"ח ס"י רסו סק"א) מביא את דברי המרדכי, שאחד שמחוייב במצוה מדרבנן יכול להוציא את השני שמחוייב במצוה מן התורה, ומקשה המגן אברהם עליו, שהגמרא בברכות (ט:) אומרת (וכן נפסק בשו"ע או"ח ס"י קפו סעיף ב) שקטן יכול להוציא את אביו בברכת המזון אך ורק אם אביו אכל שיעור דרבנן, אבל אם אביו אכל שיעור דאורייתא אין הקטן יכול להוציאו בברה"מ, לפי שהקטן רק מחוייב מדרבנן בתור מצות חינוך אבל האב מחוייב מן התורה לברך ברה"מ, רואים אנחנו מזה שאם אחד מחוייב מדרבנן אינו יכול להוציא את השני שמחוייב מן התורה.

על הקושיא הזאת של המג"א אפשר לתרץ שהמרדכי סובר כמו רש"י, שיש מחלוקת רש"י ותוס' כדאיתא בתוספות בה"מ ברכות (מת. ד"ה עד ש"אבל), תוספות סוברים שמטעם מצות חינוך חל חיוב דרבנן על הקטן עצמו, ורש"י סובר שעל הקטן עצמו לא חל שום חיוב, וכל מצות חינוך זה רק מצוה על האב לחנך את הקטן. והמרדכי יסבור כמו רש"י, שעל הקטן לא חל שום מצוה, ואם כן לא קשה על המרדכי כלום, דבאמת אם אחד מחוייב באיזה מצוה מדרבנן, יכול הוא להוציא את השני שהוא מחוייב מן התורה, וזה שהגמרא אומרת שקטן אינו יכול להוציא את אביו בברכת המזון אם האב אכל שיעור דאורייתא, לפי שהקטן אינו מחוייב בברה"מ אפילו מדרבנן, וכל מצות חינוך חל רק על האב, ולכן אינו יכול להוציא את אביו שמחוייב מן התורה, לפי שהוא עצמו אינו מחוייב כלל אפילו לא מדרבנן.

לפי זה קשה על המנחת חינוך, איך הוא יכול לומר שלפי המרדכי יכול הקטן לעשות ברכה על ספירת העומר משום שמחוייב מדרבנן בתור חינוך, הרי מוכרח להיות שהמרדכי סובר כמו רש"י, שעל הקטן לא חל שום מצוה, אפילו לא מדרבנן, ומצות חינוך חל רק על האב, יוצא שכל מצות ספירת העומר מתחיל אצלו רק כשנהיה בר מצוה, והרי חסר לו מחשבון הספירה, שזה כאילו לא ספר עד היום, וזה לא 'תמימות', ואיך יכול לעשות ברכה אחר היום מצוה על ספירת העומר. מתרץ המהר"ם שיק, שאפילו שעד היום הוא לא היה מחוייב בכלל בספירת העומר, מכל מקום זה נחשב לו כמו אינו מצווה ועושה, שלמרות שאין לזה אותה החשיבות כמו מצווה ועושה, מכל מקום זה מצוה, כמו שאנו פוסקים שנשים ועבדים יכולים לעשות ברכה 'אשר קדשנו במצותיו וצונו', למרות שאינם מצווים כלל, אבל זה נחשב להם למצוה. ממילא בקטן, כשסופר ספירת העומר, אפילו שהוא אינו מצווה, עם כל זה נחשב לו למצווה, למרות שזה לא כמו בגדול, בכל זאת נחשב כמו שספר ספירה, וזה נקרא 'תמימות', שהרי קיים את המצוה בהיותו קטן, ולכן יכול לעשות ברכה על ספירת העומר.

ולאור דבריו, אפשר להבין את דברי המדרש שהבאנו בראש דברינו, 'אימתי הן תמימות כשהן עושין רצונו של מקום'. מדובר כאן בקטן שאין לו חיוב לספור ספירת העומר, ולמרות כן, אם הוא סופר ספירה לפני הבר מצוה הוא מקיים את המצוה, וזה נקרא שהוא עושה רצון ה', ואז זה נקרא 'תמימות' אצלו, והוא יכול אחרי הבר מצוה לקיים המצוה בשלימות עם ברכה. אבל אם הוא לא סופר ספירת העומר לפני הבר מצוה והוא לא עושה רצון ה' כשהוא לא מחוייב, אלא שהוא עושה רק מה שמחוייב אותו מן התורה, אז זה לא נקרא 'תמימות', והוא אינו רשאי לברך, גם אחרי הבר מצוה, ברכה על ספירת העומר.

